

St Kilda: Ein avbyrgdur heimur

eftir Hans Thomsen

Tey bæði á Uist og Harris klandraðust um ognarrættin til St. Kilda. Kappróður varð avráddur til at gera enda á trætni. Tveir bátar, ein av hverjari oynni, skuldu rógva út í oyggjarnar. Tann manningin, sum fyrst legði hondina á Hirta, hevði vunnið. Tá bátarnir nprkaðust oynni — javnir vóru teir — høgdi Colla MacLeod, formaðurin á Harris-bátinum, vinstru hond av sær og blakaði hana inn á land, og hetta gjørdi hann ikki til einkis, tí á henda hátt fekk MacLeod-ættin oynna.

MacLeod vildi ongantið selja ST. KILDA

Framhald

Lensskipanin var til í Skotlandi í fleiri öldir eftir at hon var horvin aðra- staðni í Bretlandi. Angul- saksar, sum høvdu mesta ræðið í Bretlandi, gövu sær litið far um keltiska fólkið, sum búðu á teim- um norðastu bretska oyggjunum. Tí sluppu Keltar í frið og náðum at liva, sum teir altið høvdu gjørt. Í meginpartinum av Skotlandi vórðu tey gomlu samfelagsviður- skiftini broytt við harðari hond aftaná uppreisturin í 1745 (tá roynd varð gjord at fáa Karl Edvard Stuart til ræðið), men í teimum fjarastu pørtunum av skotska hálendinum og á teimum vestaru oyggjun- um livdi gamla skipanin enn við sitt friska liv.

Samfelagið hjá tí gæl- iskt talandi fólkinum var grundað á upplýsta yvir- stjórn. Høvdingin, sum átti jørðina, ráddi eisini yvir tí fólki, sum á henni sat. Var ein slíkur høvdingi tegnum sínum sum ein góður og lagaklókur pápi og teir bændur, sum sótu á jørð hansara virdu hann sum ein slíkan, kundi henda lensskipan mangan roynast samfel- agnum bæði hent og góð. Tey, sum búðu longur suðuri í landinum og kanska fegin vildu eittast at vera meira framkomin, hildu hánt um hesa skipan hjá Keltum, men ið hvussu so er, royndist hon og tað væl eisini í mong hundrað á.

Tey, sum búðu á tí einslugu oynni Hirta, livdu alt tað ið nakar veit at siga frá undir hesi gomlu skipan. Til fólkið flutti burtur í 1930, ikki bert átti MacLeod lóður av Dunvegan oyggjabólkin St. Kilda, men ráddi eisini yvir tí fólki, ið har búði. Hann var bæði sum ein faðir at teimum eins væl og hann var jarðardrottur- in, og St. Kildabúgv var hildu ómetaliga nógv bæði um hann sjálvan og alt húski hansara. »Høvding-

in er gudur teirra, teirra eitt og alt, um hann er høviskur og ráðatøkin maður«, skrivaði Murray lóður av Broughton í einari frágreiðing um skotsku hálendini, sum hann gjørdi fyri stjórnina í Lon- don í 1746. Høvdingin hevði skyldu til at verja klanin (ættbólkin) hjá sær, gera rætt og skjal og vera í hvørgum partinum, tá ósemjur tóku seg upp og fremst av øllum halda jørð sína í góðum skili, so at tegnar hansara kundu sita á henni við spekt og sóma. Afturfyri vóru bændurnir fúsir at stríðast fyri hverjari sök, sum høvdingin setti rættvísa og í slíkum tíðum at geva honum fult ræði á øllum tí, sum garðurin gav av sær.

Hóast gæliska orðið »clann« merkir børn, um- fataði skipanin ikki einans tey, sum vóru skyld við ella bórú sama ættarnavn sum eigarin. Á St. Kilda var eingin í ætt við MacLeod lórd, hvørki so ella so. Tær fáu ættirnar, sum høvdu MacLeod til eftir- navn, vóru sum allar aðrar ættir eftirkomarar av fá- tækafólki úr øðrum pláss- um, sum góðseigarin átti og sum hann hevði eggað til at seta seg niður á St. Kilda. Innan fyri klanin hevði skyldskapur í viðari merking litið ella einki at týða. Tað, sum bant hesi fólkin saman, var ein fel- ags trúskapur móti tí høvdingi, hvørs jørð tey sótu á og sínámillum sátt og semja millum hansara og fólks hansara.

Ognarrætturin avgjörður við kappróði

MacLeod-ættin, ið vóru høvdingar fyri MacLeod- klaninum, áttu St. Kilda meginpartin av tíðini, hesin oyggjabólkur var bygdur. Hvussu henda ættin fekk ognarrættin til oyggjarnar, dugir eingin í dag at greiða frá. Sognin sigur, at einaferð í tíðini

skuldu bæði tey á Uist og Harris klandrast um ogn- arrættin til oyggjarnar. Sjálvt tá í tíðini varð oyggjabólkurin settur sum ein gimsteinur í At- lantshavi, sum hvør góds- eigari hevði verið errin av at eiga.

So varð kappróður av- ráddur til at gera enda á trætni. Tveir bátar, hvør umboðandi sín av teimum báðum stríðandi pørtu- num og javnt mannaðir, róðu so út í oyggjarnar. Áðrenn hildið varð av- stað, varð avrátt, at tann manningin, ið fyrr varð at leggja hondina á Hirta, hevði vunnið og kundi krevja hana til høvding sín. Ógvuliga javnt gekk á hjá bátunum allan vegin vestureftir og tá ið teir nærkaðust oynni, lógu teir javnprúðu mennir av Uist á odda. Tá høgdi Colla MacLeod, formað- urin á Harris-bátinum, vinstru hond av sær og blakaði hana inn á land í einari seinastu ólukkulig- ari roynd at vinna harra sínum oynna. Og ikki misti hann hondina til einkis, tí á henda hátt fekk MacLeod-ættin oynna. Sagt verður, at tað skal vera til minnis um hesa hending, at MacLe- od-ættin hevur eina reyða hond í vápnaskildri sín- um.

Átti alt vald væl inn í nitjandu öld

MacLeod var ein oyggja- høvdingi við einum oyggjaríki. Sum slíkur lá hann ov langt burtur til at verða vavdur upp í polit- iska stríðið inni á megin- landinum sum t.d. Camp- bell og Mac-Donald-ætt- irnar. Ikki tí, nógvir av MacLeod-ættini vóru við í bardaganum við Culloden 16. apríl 1746, tá Karl Edvard Stuart (»Prince Charlie«) mátti lúta fyri hertoganum av Cumber- land, men hetta gjørdi teir imóti vilja høvdinga teirra, tí MacLeod av Dunvegan hevði ongan

samhuga við hesum upp- reistri til at fáa Stuart- ættina til ræðið aftur.

Í 1714 settist Georg I, ið var týskur kurfyrsti úr Hannover, á bretska trún- una. Henda týska ættin var frá mammuni í blóði við Stuartarnar. Tá hann doyði í 1727, tók sonur hansara, Georg II við sum bretska kongur, og eftir bardagan við Culloden setti hann sær fyrri at beina fyrri tí keltiska livi- háttinum. Lógin um av- vápnan varð endurnýggi- að við týðandi uppiskoyt- um. Forboð varð sett fyrri at bera skotskan hálenda- búnað og skotsktpuntut klæði mátti ikki vera uppi á nekrum fólki. Ikki var lukkuligt at blása í sekkjapípu og tú kundi koma illa fyrri, bert tú átti eina slíka. Hesi forboð stóðu við í 36 ár og gövu skotsku fólkamentanini nærum deyðamein. Í 1747 samtykti bretska parla- mentið eina lóg, sum gjørdi enda á arva-rætt- ardøðum. Henda lógin beindi fyrri lógliga vald- inum hjá skotsku høvdingunum. Aftan á bar- dagan við Culloden fór mangur skotskur jarðar- teigurin sum brotagóðs.

Men teir, sum vóru við yvirutan við Culloden, hevdu seg kortini ikki inn á góðseigarin í Dun- vega. Bæði var tað tað, at hann ikki hevði tikið nakran beinleiðis lut í uppreistrinum, og so vórðu jarðarognir hansara eisini so fjarskotnar og spjaddar. MacLeod varð sitandi tryggur á ognunum sínum og tað faðirliga valdið hjá lóðinum av Dunvegan slapp at halda ótálmað fram væl inn í 19. öld.

Figgjarliga stóði undir tí tamarhaldi, høvdingin hevði á fólki sínum, var bítishandil. Á hvørjum ári vitjaði ein umboðs- maður høvdingans St. Kilda at krevja leiguna á vøru. Mangan kundi hesin leiguuppkrevjarin vera eitt sindur í ætt við høv-